

USHLAB TURISH JARAYONIDA INSON HUQUQLARINI TA'MINLASHNING PROTSESSUAL KAFOLATLARI

Norsaidova Dilnoza Umidjonovna

O'zbekiston Respublikasi

IIV akademiyasi 2-kurs kursant

Kalit so'zlar: *Ushlab turish, jinoyat protsessi, inson huquqlari, protsessual kafolatlar, qonuniylik prinsipi, himoyachi yordami, advokat, sud nazorati, erkinlik va daxlsizlik, gumon qilinuvchi, qiynoqlarga yo'l qo'ymaslik, adolatli sudlov, Konstitutsiya, Jinoyat-protsessual kodeks.*

Kirish

Inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash har qanday demokratik huquqiy davlatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilgan. Shaxsning erkinligi va daxlsizligi konstitutsiyaviy himoya ostidadir. Jinoyat protsessida ayrim hollarda shaxs erkinligini vaqtincha cheklash zarurati yuzaga keladi. Ushlab turish ana shunday protsessual majburlov choralardan biri hisoblanadi. Ushlab turish jinoyat sodir etishda gumon qilinayotgan shaxsga nisbatan qo'llaniladi. Mazkur chora jinoyatning oldini olish va tergovning samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushlab turish insonning asosiy huquqlarini cheklashi mumkin. Shu sababli qonunchilikda ushlab turishning aniq asoslari va tartiblari belgilangan. Ushbu tartiblar inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan protsessual kafolatlarni o'z ichiga oladi. Protsessual kafolatlar shaxsning noqonuniy ravishda erkinlikdan mahrum etilishining oldini oladi. Mazkur kafolatlar milliy va xalqaro huquq normalarida mustahkamlangan. Inson huquqlarini himoya qilish masalasi bugungi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida qonuniylik tamoyili ustuvor bo'lishi zarur. Ushlab turish jarayonida qonun talablariga qat'iy rioya etilishi adolatli sudlovning muhim shartidir. Mazkur maqolada ushlab turish jarayonida inson huquqlarini ta'minlovchi protsessual kafolatlar tahlil qilinadi.

Ushlab turishning qonuniy asoslari inson huquqlarining eng muhim kafolatidir

Shaxsni ushlab turish faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda amalga oshirilishi mumkin. Qonuniy asos bo'lmagan holda shaxsni ushlab turish taqiqlanadi. Jinoyat-protsessual qonunchilikda ushlab turishning aniq asoslari belgilab qo'yilgan. Ushbu asoslar huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vakolatlarini cheklaydi. Natijada fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari himoya qilinadi. Qonuniylik prinsipi jinoyat protsessining asosiy tamoyillaridan biridir. Ushlab turish faqat vakolatli mansabdor shaxs tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Vakolat doirasidan chiqish qonun buzilishi hisoblanadi. Har qanday ushlab turish holati tegishli protsessual hujjatlar

bilan rasmiylashtirilishi shart. Ushlab turish bayonnomasi qonun talablariga muvofiq tuziladi. Bayonnomada ushlab turishning sabablari ko'rsatiladi. Bayonnomada ushlab turilgan shaxsning huquqlari ham aks ettiriladi. Shaxsga uning huquqlari darhol tushuntirilishi lozim. Bu talab shaxsning o'z manfaatlarini himoya qilish imkoniyatini yaratadi. Qonuniy asoslarning mavjudligi davlat organlari faoliyati ustidan nazoratni kuchaytiradi. Noqonuniy ushlab turish inson huquqlarining buzilishiga olib keladi. Bunday holatlar davlatning huquqiy obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli qonuniylikka qat'iy amal qilish zarur. Ushlab turishning har bir holati individual ravishda baholanishi kerak. Gumonning mavjudligi yetarli darajada asoslangan bo'lishi lozim. Taxminlarga asoslangan ushlab turish qonuniy hisoblanmaydi. Dalillar mavjud bo'lishi protsessual adolatni ta'minlaydi. Jinoyat sodir etganlikda gumon qilish uchun obyektiv ma'lumotlar talab etiladi. Qonuniy asoslar inson huquqlarini himoya qilishning birinchi bosqichini tashkil etadi. Mazkur kafolat huquqiy davlatning muhim belgilaridan biridir. Konstitutsiyada shaxs erkinligi alohida himoya qilingan. Ushbu huquq faqat qonun asosida cheklanishi mumkin. Shaxs erkinligini asossiz cheklashga yo'l qo'yilmaydi. Xalqaro huquq normalari ham ushbu qoidani e'tirof etadi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida shaxsning erkinlik huquqi mustahkamlangan. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt ham mazkur kafolatni nazarda tutadi. O'zbekiston qonunchiligi xalqaro standartlarga mos ravishda takomillashtirilmoqda. Ushlab turishning qonuniy asoslari inson huquqlarini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Qonun ustuvorligi tamoyili aynan shu jarayonda namoyon bo'ladi. Davlat organlari qonundan tashqariga chiqmasligi kerak. Fuqarolarning huquqlari davlat manfaatlaridan kam ahamiyatli emas. Huquq va erkinliklarni himoya qilish har qanday tergov faoliyatining asosiy talabi bo'lib qoladi. Ushlab turish jarayonida qonuniylikka rioya qilish odil sudlovning muhim sharti hisoblanadi.

Himoyachi yordamini olish huquqi ushlab turilgan shaxsning muhim protsessual kafolati hisoblanadi

Himoyalani huquqi jinoyat protsessining asosiy prinsiplaridan biridir. Ushlab turilgan shaxs o'z huquqlarini bilishga haqlidir. Ushbu huquq qonunchilikda mustahkamlangan. Shaxsga ushlab turilgan zahoti uning huquqlari tushuntirilishi lozim. Himoyachi yordamini olish huquqi ana shunday muhim huquqlardan biridir. Advokatning ishtiroki protsessual muvozanatni ta'minlaydi. Himoyachi ushlab turilgan shaxs manfaatlarini himoya qiladi. Advokatning faoliyati qonun bilan kafolatlangan. Tergov organlari himoyachining ishtirokiga to'sqinlik qilmasligi kerak. Himoyachi bilan uchrashish imkoniyati ta'minlanishi shart. Ushbu talab inson huquqlarining muhim kafolati hisoblanadi. Advokatning ishtiroki noqonuniy harakatlarning oldini oladi. Himoyachi protsessual hujjatlarni o'rganish huquqiga ega. U mijoziga huquqiy maslahatlar beradi. Himoyachi tergov harakatlarida qatnashishi mumkin. Bu esa protsessual adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Advokatning ishtiroki dalillarni xolis

baholash imkonini yaratadi. Himoyachi shaxsning qonuniy manfaatlarini himoya qiladi. Shaxsning sukut saqlash huquqi ham muhim kafolat hisoblanadi. Hech kim o'ziga qarshi ko'rsatma berishga majbur emas. Ushbu qoida inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Bosim ostida olingan ko'rsatmalar haqiqiy deb hisoblanmasligi mumkin. Qiynoq yoki ruhiy bosim orqali ma'lumot olish taqiqlanadi. Xalqaro huquq ham bunday usullarni qat'iy rad etadi. Advokat bunday holatlarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Himoyachi ushlab turilgan shaxsning protsessual huquqlarini nazorat qiladi. Zarur hollarda u shikoyat qilish huquqidan foydalanadi. Sudga yoki prokurorga murojaat qilish mumkin. Bu esa mansabdor shaxslarning faoliyati ustidan nazoratni kuchaytiradi. Himoya huquqining ta'minlanishi adolatli sudlovning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida advokatura instituti mustaqil faoliyat yuritadi. Advokatlarning mustaqilligi qonun bilan himoyalangan. Himoyachi va mijoz o'rtasidagi muloqot sir saqlanadi. Bu prinsip ishonchli himoyani ta'minlaydi. Himoya huquqi cheklangan taqdirda inson huquqlari buzilishi mumkin. Shu sababli davlat ushbu huquqni samarali ta'minlashi lozim. Huquqiy davlatda har bir shaxs malakali yuridik yordam olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bu demokratik jamiyatning muhim talablaridan biridir. Himoyachi yordamini olish huquqi inson huquqlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Mazkur huquq ushlab turish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan dastlabki bosqichda huquqbuzarliklar sodir etilishi xavfi yuqori bo'ladi. Advokatning ishtiroki bunday xavflarni kamaytiradi. Natijada shaxsning huquqlari yanada samarali himoya qilinadi. Himoyachi instituti qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuning uchun ushbu kafolatning amalda to'liq ishlashi muhim ahamiyatga ega.

Sud nazorati ushlab turishning qonuniyligi va asoslilikini ta'minlaydigan muhim mexanizmdir

Sud hokimiyati inson huquqlarini himoya qiluvchi mustaqil institut hisoblanadi. Sud nazorati huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biridir. Ushlab turish bilan bog'liq masalalarda sudning roli juda katta. Chunki sud mansabdor shaxslarning harakatlarini baholaydi. Sud ushlab turishning qonuniyligini tekshiradi. Sud ushlab turishning asoslilikini ham baholaydi. Ushbu nazorat fuqarolarning huquqlarini himoya qiladi. Sud mustaqil va xolis organ sifatida faoliyat yuritadi. Hech bir organ sud vakolatlarini o'zlashtira olmaydi. Sud qarorlari qonun asosida qabul qilinadi. Sud nazorati mansabdor shaxslarning javobgarligini oshiradi. Bu esa qonuniylikni mustahkamlaydi. Shaxs noqonuniy ushlab turilgan deb hisoblasa sudga murojaat qilishi mumkin. Shikoyat qilish huquqi muhim protsessual kafolat hisoblanadi. Sud murojaatlarni o'z vaqtida ko'rib chiqishi kerak. Tezkor sud nazorati inson huquqlarini samarali himoya qiladi. Ushlab turish muddatlariga rioya etilishi ham nazorat qilinadi. Muddatlarning asossiz uzaytirilishiga yo'l qo'yilmaydi. Erkinlik huquqi faqat qonun doirasida cheklanishi mumkin. Sud ushbu talabga rioya etilishini ta'minlaydi. Mustaqil sud hokimiyati demokratiyaning muhim unsurlaridan biridir. Sud qarorlari huquqiy

adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi. Shaxsning huquq va manfaatlari sud tomonidan himoya qilinadi. Sud nazorati bo'lmagan taqdirda vakolatlarni suiiste'mol qilish xavfi ortadi. Shu sababli sud nazoratining samaradorligi katta ahamiyatga ega. Xalqaro huquq normalarida ham sud nazorati muhim o'rin tutadi. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlar buni talab qiladi. O'zbekiston qonunchiligi ham ushbu standartlarga asoslanadi. Sudlarning mustaqilligini ta'minlash bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa inson huquqlarini himoya qilish darajasini oshirmoqda. Sud nazorati ushlab turishning qonuniyligini kafolatlaydi. Mazkur institut huquqiy davlatning muhim tayanchi hisoblanadi.

Ushlab turilgan shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish inson huquqlarini ta'minlashning ajralmas qismidir

Insonning sha'ni va qadr-qimmati daxlsiz hisoblanadi. Ushbu prinsip O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan. Har qanday shaxs qonun oldida tengdir. Ushlab turilgan shaxs ham barcha insoniy huquqlarga ega bo'lib qoladi. Uning gumon qilinuvchi maqomi insoniy qadr-qimmatini kamaytirmaydi. Davlat organlari ushlab turilgan shaxsga nisbatan qonuniy va insonparvar munosabatda bo'lishi kerak. Qiynoq qo'llash mutlaqo taqiqlanadi. Ruhiy bosim o'tkazish ham noqonuniy hisoblanadi. Jismoniy zo'ravonlik inson huquqlarining qo'pol buzilishi sanaladi. Bunday harakatlar uchun qonunchilikda javobgarlik nazarda tutilgan. Qiynoqlarning oldini olish huquqiy davlatning muhim vazifalaridan biridir. Ushlab turilgan shaxsning sog'lig'i himoya qilinishi kerak. Zarurat tug'ilganda unga tibbiy yordam ko'rsatilishi lozim. Tibbiy yordam olish huquqi fundamental huquqlardan biri hisoblanadi. Insonning hayoti va sog'lig'i eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etiladi. Ushlab turish joylarida sanitariya talablariga rioya qilinishi zarur. Shaxsning xavfsizligi davlat tomonidan kafolatlanadi. Ushlab turilgan shaxsning yaqinlariga xabar berish ham muhim kafolatdir. Bu talab insonparvarlik tamoyiliga asoslanadi. Qarindoshlarning xabardor qilinishi shaxsning manfaatlarini himoya qiladi. Bu holat noqonuniy harakatlarning oldini olishga yordam beradi. Ochiqlik va hisobdorlik huquqiy kafolatlarni kuchaytiradi. Ushlab turilgan shaxsning murojaat qilish huquqi ham ta'minlanishi lozim. U shikoyat berish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Shikoyatlar xolis ko'rib chiqilishi zarur. Inson huquqlariga rioya qilish davlat organlarining majburiyatidir. Mazkur majburiyat xalqaro huquq normalarida ham mustahkamlangan. Qiynoqlarga qarshi konvensiya ushbu masalaga alohida e'tibor qaratadi. O'zbekiston ushbu xalqaro majburiyatlarni tan olgan. Shu sababli milliy qonunchilik xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirilmoqda. Inson sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish demokratik jamiyatning muhim ko'rsatkichidir. Ushlab turish jarayonida ushbu prinsipga qat'iy amal qilinishi kerak. Har bir mansabdor shaxs inson huquqlarini hurmat qilishi shart. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyati aynan shu mezonlar asosida baholanadi. Insonparvarlik tamoyili protsessual

faoliyatning ajralmas qismidir. Ushbu tamoyil amalda ta'minlangandagina adolatli sudlovga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ushlab turish jinoyat protsessining muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Mazkur protsessual harakat jinoyatchilikka qarshi kurashishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ushlab turish insonning konstitutsiyaviy huquqlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur jarayonda inson huquqlarini himoya qilish ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Qonuniylik prinsipi ushlab turishning asosiy kafolatidir. Ushlab turish faqat qonunda nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lganda qo'llanilishi mumkin. Ushbu talab fuqarolarning erkinlik huquqini himoya qiladi. Himoyachi yordamini olish huquqi protsessual adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Advokatning ishtiroki shaxs manfaatlarini samarali himoya qilish imkonini beradi. Himoya huquqining ta'minlanishi demokratik davlatning muhim belgilaridan biridir. Sud nazorati ushlab turishning qonuniyligi va asosligini tekshiradi. Mustaqil sud hokimiyati inson huquqlarining ishonchli kafolati hisoblanadi. Sud nazorati mansabdor shaxslarning vakolatlarini qonun doirasida amalga oshirishini ta'minlaydi. Inson sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish ham muhim ahamiyatga ega. Qiynoq va boshqa noqonuniy usullarning taqiqlanishi insonparvarlik tamoyilining ifodasidir. Ushlab turilgan shaxsning sog'lig'i va xavfsizligi himoya qilinishi kerak. Qarindoshlarni xabardor qilish huquqi ham muhim protsessual kafolat sanaladi. Ushbu kafolatlar o'zaro bog'liq holda faoliyat yuritadi. Ularning har biri inson huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Huquqiy davlatning rivojlanishi ushbu kafolatlarning amaliy samaradorligiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlar jinoyat protsessida ham o'z aksini topmoqda. Xalqaro standartlarga mos huquqiy mexanizmlar joriy etilmoqda. Bu esa fuqarolarning huquq va erkinliklarini yanada ishonchli himoya qilish imkonini bermiqda. Inson huquqlarini ta'minlash adolatli jamiyat qurishning asosiy shartidir. Ushlab turish jarayonida protsessual kafolatlarga rioya etish qonun ustuvorligini mustahkamlaydi. Qonun ustuvorligi esa demokratik huquqiy davlatning poydevori hisoblanadi. Shunday ekan, ushlab turish jarayonida inson huquqlarini ta'minlash masalasi doimo dolzarb bo'lib qoladi. Mazkur kafolatlarni yanada takomillashtirish fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini oshiradi. Natijada jamiyatda adolat, qonuniylik va insonparvarlik tamoyillari yanada mustahkam qaror topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi.
3. "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" (1948).
4. "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt" (1966).

5. "Qiynoqlarga qarshi konvensiya" (1984).
6. O'zbekiston Respublikasi "Advokatura to'g'risida"gi Qonuni